

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Насриддинзода Эмомалӣ Сайфиддин

аз _____ соли 2025

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Субҳонзода Икром Субҳон дар мавзӯи «Самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди муосири Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ)

1. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия

Дар шароити рушди муносибатҳои иқтисодиёти бозоргонӣ татбиқи ҳадафҳои стратегияе, ки бо мақсади рушди устувори иқтисодӣ амалӣ гардиданд, заминаи бозътимоди меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва шароити мусоиди иҷтимоӣ-иқтисодиро барои тавсеаи фаъолияти соҳибкорӣ фароҳам оварданд. Ин тадбирҳо ба густариши бемайлони шаклҳои гуногуни ташкилӣ-ҳуқуқии соҳибкорӣ дар бахшҳои муҳими иқтисоди миллӣ мусоидат намуда, нақши бахши хусусиро ҳамчун омили асосии пешбурди муносибатҳои бозорӣ таҳким бахшиданд. Ҳамзамон, саҳми ин бахш дар ҳалли масъалаҳои стратегӣ ва рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат ба таври назаррас афзоиш ёфтааст.

Бояд қайд кард, ки таъмини рушди афзалиятноки соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили муҳими истифодабарии оқилонаи захираҳои имкониятҳои потенциали иқтисоди миллӣ ва ҳалли масъалаҳои тараққиёти минбаъдаи иқтисодиву иҷтимоии мамлакат тақозо менамояд, ки тадқиқотҳои илмӣ оид ба вазъи соҳибкории истеҳсолӣ дар соҳаҳои мухталифи саноати истихроҷ ва коркард ва комплекси агросаноатӣ бо назардошти муайянкунии самтҳои рушди он гузаронида шаванд.

Соҳибкории истеҳсолӣ бо сабабҳои зерин барои иқтисодиёт аҳамияти стратегӣ дорад: ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ; таъсиси ҷойҳои нави корӣ; васеъ кардани бозорҳо; азхуд кардани иқтидорҳои нави истеҳсолӣ; соҳибкорӣ рушди соҳаҳои нави саноатро таъмин менамояд.

Ҳамин тариқ, соҳибкории истеҳсолӣ як манбаи муҳими стратегияи иқтисоди миллӣ маҳсуб мешавад, ки рушди кишвар, сатҳи зиндагии мардум ва амнияти миллиро таъмин менамояд.

Ин ва дигар муаммоҳои мавҷуда муҳимияти мавзӯи интиҳобгардидаро ифода менамояд.

2. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои илмӣ ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ) мутобиқ мебошад: 1. Рушди назария ва методологияи соҳибкорӣ; таҳияи методикаи ташкили фаъолият дар шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ; 3. Қонуниятҳо ва таъмоюлҳои рушди соҳибкорӣ дар шароити муосир; 4. Пешгуии тағйироти сохтории рушди соҳибкорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ; 6. Ташаккул ва рушди шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ: аз рӯи нишонаҳои ташкилию ҳуқуқӣ; миқёси фаъолият; намуди фаъолияти соҳибкорӣ (истеҳсолӣ, тиҷоратӣ, молиявӣ, миёнаравӣ ва ғ.); 8. Танзим ва дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ; 9. Ташкил ва идоракунӣ соҳибкории муштарак; 12. Методология ва назарияи таъмини рақобатнокии сохторҳои соҳибкорӣ; 17. Принсипҳои назариявӣ, методологӣ ва методии ташаккул ва рушди фарҳанги соҳибкорӣ, меъёрҳои ахлоқии соҳибкорӣ; 21. Соҳибкории инноватсионӣ ва рушди он дар соҳаҳои иқтисод; 22. Таваккал дар фаъолияти соҳибкорӣ; самтҳои асосии ташаккули низоми идоракунӣ таваккал дар фаъолияти соҳибкорӣ.

3. Дарачаи наवгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмӣ, ки барои ҳимоя пешниҳод шудааст

Навгонии илмӣ диссертатсияи тақризшаванда, ки оид ба ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалии муайян кардани афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир иборат мебошад, кофӣ ва асоснок буда, миёни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

- вижагиҳои соҳибкории истеҳсолии кишоварзӣ ошкор ва асоснок карда шуданд: маҳдудиятҳои марбут ба шароити камзаминӣ, дастрасии нокифоя ба сарчашмаҳои қарзӣ, маҳдудиятҳои марбут ба шароити иқлим, гуногунрангии табию биологӣ, мавҷудияти хавфи баландтари истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ, ки суғуртаи дуруст ва дастгирии давлатии онро талаб мекунад, гуногунии шаклҳои ташкилию ҳуқуқии рушд, ки ба пешбурди истеҳсолот дар шароити гуногуни ҳок ва иқлим вобаста аст;

- муайян карда шудааст, ки манфиатҳои соҳавии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар метавонанд ба рушди технологияҳои нигаронида шаванд, ки коҳиши вобастагӣ аз воридот, афзоиши ҳаҷми содирот, дар маҳалҳо рушд додани истеҳсолоти илмталаб, бартараф намудани маҳдудиятҳои ба соҳаи кишоварзии ватанӣ хосбуда, қонунгардонидани талаботи зиёд ба як қатор захираҳои минералии Тоҷикистон, баланд бардоштани сатҳи коркарди ашёи хом ва сохтани истеҳсолоти пурраи содиротӣ дар асоси кластерҳои истеҳсолӣ амалӣ карда шаванд;

- моҳияти соҳибкории истеҳсолӣ ошкор карда шуда, таснифоти намудҳо ва шаклҳои соҳибкории муосир ҳамчун омезиши самараноки омилҳои инноватсионии истеҳсолот бо мақсади баланд бардоштани

ҳосилнокии меҳнат ва ба даст овардани рақобатпазирии корхона гузаронида шуда, нақши соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омили муҳимтарини рушди муносибатҳои бозорӣ ва амалигардонии мақсадҳои миллии рушди кишвар асоснок карда шудааст;

- муқаррароти алоҳидаи назарияи иқтисодии соҳибкорӣ дар заминаи ошкоркунии рафтори девиантӣ ё ба таври дигар рафтори имконпазири дуршавии субъектҳои соҳибкорӣ аз масири бозории рушд ва принципҳои рушди стратегияи кишвар, дар шароити сатҳи баланди на танҳо хароҷоти транзаксионӣ, балки хароҷоти ба истилоҳ фидусиарӣ ё ба таври дигар, хароҷоти мутобиқшавӣ ба низоми бозор рушд карда, таҳия шудаанд. Нишон дода шудааст, ки тавсеаи амалияи банақшагирии индикативӣ дар иқтисоди миллий, дар баробари болоравии нишондиҳандаҳои стратегӣ, боз барои рушди бесобиқаи соҳибкории истеҳсолӣ ва аксари намудҳои он заминаи мусоид фароҳам месозад;

- методикаи коркард ва таҳияи низоми афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисодиёти миллий, дар асоси гурӯҳбандии бисёрсатҳии нишондиҳандаҳое, ки рушди сифатӣ ва миқдорӣ фаъолияти соҳибкорию дар иқтисодиёти миллий тавсиф мекунанд, асоснок ва пешниҳод карда шудааст. Равиши мазкур имкон медиҳад, ки субъектҳои соҳибкории истеҳсолӣ дар асоси меъёрҳои пешниҳодшуда гурӯҳбандӣ карда шаванд ва самтҳои афзалиятноки рушди он ҳамчун “қутбҳои институтсионалии рушд”-и иқтисодиёти миллий ошкор карда шаванд;

- дар заминаи муайянкунии афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ вобаста ба амалисозии ҳадафҳои миллий, алалхусус, саноатикунони босуръат асоснок карда шуд, ки рушди минбаъдаи соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар ҳам бо афзоиши иқтидорҳои истеҳсолии мавҷуда ва ҳам зарурати диверсификатсияи соҳавию бахшии фаъолияти соҳибкорӣ, инчунин, бо тавсеаи тадбирҳои андешидашуда, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва самаранокии фаъолияти корхонаҳои амалкунанда равона шудаанд, алоқаманд аст;

Аз рӯйи таҳқиқоти гузаронидашуда маълум мегардад, ки муаллиф дар кори худ бо таъя ба маълумоти омӯрӣ, таҳлили вазъи кунунӣ ва таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ, самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолиро муайян намуда, як қатор пешниҳодҳои мушаххас ҷиҳати такмили сиёсати давлат дар соҳаи дастгирии соҳибкорӣ пешниҳод намудааст. Хоса, диққати махсус ба масъалаҳои фароҳам овардани муҳити мусоид барои соҳибкории истеҳсолӣ, дастрасӣ ба сармоя ва технологияҳои нав, инчунин такмили базаи ҳуқуқии соҳа равона шудааст.

Мазмуни автореферат ва мақолаҳои ба нашр расонидаи муаллифи таҳқиқот ба мазмуни диссертатсия комилан мувофиқат мекунад.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Дар диссертатсия аз ҷониби муаллиф нишон дода шудааст, ки дар шароити муосир соҳибкорӣ бояд ба шакли инноватсионии истеҳсолот

мувофиқат кунад, ки дар шароити дахлдори таърихӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ афзалиятнок шуда, шакли зарурии такрористеҳсоли ҷамъиятиро таъмин намуда, вазифаҳои умумииқтисодӣ, эҷодӣ-ҷустуҷӯӣ (инноватсионӣ), захиравӣ, иҷтимоӣ ва ташкилиро иҷро намояд.

Ҳамзамон, аз ҷониби муаллиф таҳқиқоти илмӣ ва нуқтаҳои назари олимони ватанию хориҷӣ оид ба самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли оқилона истифода бурда шуда, сарчашмаҳои омӯрӣ ва маводҳои конференсияҳои байналмилалию ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ оид ба мавзуи таҳқиқшаванда ҳамчун замина ба асос гирифта шуда, маълумоти сохторҳои илмию таҳқиқотӣ, ҳисоботи ташкилотҳои байналмилалӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Муаллифи рисолаи илмӣ барои ҳалли масъалаҳои мавҷудаи таҳқиқотӣ бо истифодаи усулҳои гуногуни илмӣ, аз қабili усулҳои таҳлили системавӣ, мантиқӣ, сохторӣ ва функционалӣ, инчунин, усулҳои таҳлил ва синтез, индуксия ва дедуксия ҳулосаҳои ҳудро пешниҳод намуда, бо низоми муайяни хронологӣ таснифоти шаклҳо ва намудҳои соҳибкоро дар умум ва махсусан, соҳибкории истеҳсолиро дарҷ намуда, механизмҳои фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоию иқтисодӣ барои рушди соҳибкории истеҳсоли дар иқтисодиёти кишвар, истифодаи самараноки иқтидорҳои захираҳои мавҷуда, интиҳоби дурусти самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолиро коркард карда, дар ин асос вазъи имрӯзаи соҳибкории истеҳсолиро дар кишвар низ мавриди таҳлили амиқ қарор додааст.

Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки истифодаи усулҳои методологияи болотар қайдшуда, ба муаллиф имкон доданд, ки дар асоси онҳо тавсияҳои ҳулосаҳои илман асоснокшударо оид ба татбиқи босифати нақшаҳои барномаҳои мавҷуда дар самти рушди соҳибкории истеҳсоли дар кишвар пешниҳод намояд.

Аз ҷониби муаллифи рисолаи илмӣ барои арзёбӣ, таҳлили вазъ ва муайян намудани мушкилоти мавҷудаи соҳибкории истеҳсоли аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фармонҳои Президенти кишвар оид ба рушди соҳибкории истеҳсоли, маълумоти омории Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, вазоратҳои молия, саноат ва технологияҳои нав, рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин гузоришҳои таҳлилии Бонки ҷаҳонӣ, Бонки рушди Авруосиё ва Бонки байналмилалии таҷдид ва рушд истифода шуданд.

5. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳои оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки истифодабарии натиҷаҳои илмӣ асари мазкур барои тавсеаи самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ, фароҳам овардани иқлими мусоид дар иқтисоди милли ва манотиқи кишвар барои рушди соҳибкории

истеҳсолӣ ва сармоягузори он имконпазир мебошад. Истифодаи амалии пешниҳодот оид ба такмили шаклҳо ва усулҳои дастгирии давлатии соҳибкории истеҳсолӣ ба таҳкими устувори молиявии шаклҳои нави соҳибкорӣ дар баҳши воқеии иқтисодиёти мамлакат, риояи интизоми молиявӣ аз тарафи субъектҳои муносибатҳои бозорӣ ва таҳкими вазъии молиявии онҳо мусоидат менамояд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ метавонанд аз ҷониби вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар таҳияи самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ истифода шаванд. Инчунин, истифодаи амалии пешниҳодот оид ба такмили шаклҳо ва усулҳои дастгирии давлатии соҳибкории истеҳсолӣ ба таҳкими устувори молиявии шаклҳои нави соҳибкорӣ дар баҳши воқеии иқтисодиёти мамлакат, риояи интизоми молиявӣ аз тарафи субъектҳои муносибатҳои бозорӣ ва таҳкими вазъии молиявии онҳо мусоидат менамояд.

Натиҷаҳои бадастовардаи муаллифи рисолаи илмӣ дар муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолии кишвар, истифодаи дурусти шаклу усулҳои интиҳоб намудан ва рушди иқтисодҳои истеҳсолии соҳибкории истеҳсолӣ ва инчунин, дар баланд бардоштани самаранокии истифодаи тамоми захираҳои дар раванди амалигардонии фаъолияти соҳибкорӣ аҳамияти амалӣ дорад. Дар баробари ин, натиҷаи таҳқиқот дар таълими фанҳои «Назарияи иқтисодӣ», «Иқтисодиёти соҳибкорӣ», «Микроиқтисод», «Иқтисоди минтақавӣ» инчунин курсҳои такмили ихтисоси устодони факултаҳои иқтисодии кишвар метавонад истифода шавад.

6. Мазмунӣ кори диссертатсионӣ.

Сохтори кори диссертатсия, гузориши мақсад ва алоқамандии мантиқии онҳоро тасдиқ мекунад.

Диссертатсия аз муқаддима, 5 боб, 14 зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ иборат буда, дар 342 саҳифа, 33 ҷадвал, 3 расм ва 6 диаграмма оварда шудааст.

Дар боби якум “Асосҳои назариявӣ-методологии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар низми бозории хоҷагидорӣ” масъалаҳои умумии соҳибкорӣ ҳамчун категорияи иқтисодии хоҷагии бозорӣ, мушкилоти таснифи намудҳо ва шаклҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити муосир, инчунин, равишҳои назариявӣ-методологӣ ба омӯзиши соҳибкории истеҳсолӣ ва мутобиксозии онҳо ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда шудаанд.

Аз ҷониби муаллиф дуруст қайд карда шудааст, ки дар илми иқтисодӣ бахшҳо оид ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ доираи васеи масъалаҳоро дар бар мегиранд, аз муайян кардани ҳуди мафҳуми «соҳибкории истеҳсолӣ» то мушкилоти методологии дар ҷараёни таҳқиқи он ба миёномада. Мавқеи муаллиф дар он аст, ки пеш аз ҳама, барои пешгирӣ кардани нофаҳмиҳо дар истилоҳот таърифҳои возеҳ ва универсалии

мафҳумҳои марбут ба соҳибкории истеҳсолиро таҳия кардан лозим аст. Ин тақсимои соҳибкории истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолиро дар бар гирифта, меёриҳои возеҳро барои фарқ кардани онҳо муқаррар мекунад. Дуюм, барои фаҳмиши чуқуртару амиқи соҳибкории истеҳсолӣ зарурати синтези мактабҳои гуногуни назариявӣ ба миён меояд. Дар ҳошияи мавзӯи таҳқиқи кори диссертатсионӣ ғояҳои муносибати неоклассикӣ бо унсурҳои назарияи институтсионалистӣ ва равишҳои мактаби австриягӣ синтез карда шудааст, ин имкон медиҳад, ки ҳам механизмҳои бозор ва ҳам омилҳои институтсионалии рушди соҳибкорӣ ба назар гирифта шаванд.

Ба андешаи муаллиф хусусиятҳо ва функсияҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар он аст, ки он на хусусияти объектӣ, балки субъектӣ дорад, ки дар қобилияти соҳибкор барои ба таври махсус муттаҳид ва якҷо кардани омилҳои истеҳсолот ифода меёбад. Аз ин рӯ, соҳибкорӣ, ки ҳамчун як раванд/чараён баррасӣ мешавад, мустақиман бо сифатҳои шахсии соҳибкор алоқаманд буда, як занҷираи мураккаби амалҳои мақсадноки ўро аз лаҳзаи пайдоиши ғояи бизнес/тиҷорат то татбиқи он дар амал дар шакли лоиҳаи мушаххаси соҳибкорӣ ва барои соҳибкории истеҳсолӣ бошад, як намуди мушаххаси маҳсулоти моддӣ ифода мекунад.

Аз ҷониби муаллиф ҳулосабарорӣ карда шудааст, ки зери мафҳуми соҳибкории истеҳсолӣ бояд фаъолиятро, ки ба истеҳсоли молҳои моддӣ ё маҳсулот нигаронида шудааст, фаҳмид, дар ҳоле ки соҳибкории ғайриистеҳсолӣ бо пешниҳоди тоза хизматрасониҳо алоқаманд аст, ки одатан объектҳои моддӣ эҷод намеkunанд. Ин равиш ба анъанаҳои таърихӣ ва назариявӣ дар иқтисод асос ёфта, аз мактаби классикии тафаккури иқтисодӣ бармеояд, ки истеҳсолоти моддиро асоси рушди иқтисодӣ таъкид мекард.

Дар боби дуюм “Субъектҳои соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун «қутбҳои институтсионалии рушд»-и иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар асоси усулҳои таърихӣ ва мантиқии дарки воқеияти иқтисодӣ масъалаҳои назариявии паст кардани сатҳи рафтори девиантии субъектҳои соҳибкорӣ баррасӣ гардида, методологияи интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисодиёти миллий пешниҳод гардида, афзалиятҳои шаклҳои ташкилию ҳуқуқии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардиданд.

Ба андешаи муаллифи кори илмӣ, камбудӣ/мушкилоти муҳими назариявӣ ва амалӣ дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ ин, масъалаи асосноккунии субъектҳои соҳибкорӣ ҳамчун “нуқтаҳои институтсионалии рушди” иқтисодиёти миллий ва дарёфти роҳҳои ҳамбастагии манфиатҳои ин институт бо манфиатҳои давлат мебошад. Дар ин асос, дар таҳқиқоти илмӣ масъалаи чӣ гуна паст кардани сатҳи рафтори девиантии (аз ҳадафҳои стратегияи рушди кишвар дуршаванда) соҳибкорӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ ва асоснок кардани афзалиятҳои рушди он дар

иқтисодиёти миллии муосири ҷумҳури мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Аз ҷониби муаллиф дуруст хулоса бароварда шудааст, ки самтҳои асосии пасткунандаи сатҳи рушди девиантии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо ноил шудан ба мақсади афзоиши босуръати рушду тараққиёти саноат дар доираи саноатикунони босуръат алоқаманд буда, муаллиф бо мақсади ҳалли вазифаҳои стратегии рушди кишвар, ин самтҳоро ба панҷ гурӯҳ чудо кардааст:

1. Рушди саноати маъдан ва иктишофи геологӣ, коркарди маъдан ва ашёи хоми маъданӣ бо дарназардошти интегратсияи истеҳсолоти нав ба занҷираҳои баландтехнологии истеҳсоли (истеҳсоли панелҳои офтобӣ, батареяҳо, аккумуляторҳо, мошинҳои барқӣ ва ғайра). Ин, таҳияи тадбирҳои институтсионалии тақмили танзими гумрукию тарифӣ, сиёсати андоз ва низоми тадбирҳои дастгирии фаъолияти сармоягузорию дар назар дорад.

2. Рушди саноати коркард, ки фароҳам овардани бартарии рақобатпазирро барои соҳаҳои мураккаби пешрафтаи истеҳсоли тавассути рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар саноат, таъсиси паркҳои технологӣ ва бизнес-инкубаторҳоро дар назар дорад.

3. Рушди соҳаҳои ба содирот нигаронидашуда, ки дастгирии иттилоотию коммуникатсионӣ ва маркетингию таъмин менамояд, пеш аз ҳама дар саноати сабук, хӯрокворӣ ва дорусозӣ, инчунин, рафъи монеаҳои аз ҳад зиёд дар роҳи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва таҷрибаи густурдаи факторинг ва ғайра.

4. Рушди комплекси нақлиётию логистикӣ, ки кам кардани хароҷоти нақлиётию логистикӣ ва рушди иқтисодии нигоҳдорӣ ашёи хом ва маҳсулоти тайёри саноатӣ, рафъи монеаҳои логистикӣ, ки ба рушди истеҳсолот ҳалал мерасонанд, пешбинӣ шудааст.

5. Рушди таҳсилоти касбӣ-техникӣ, ки ба тайёр кардани мутахассисони ихтисосҳои касбҳои камёб нигаронида шудааст.

Аз ҷониби муаллиф ба маврид қайд карда шудааст, ки вобаста ба иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои назариявии интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолиро зарур аст, ки тавассути нуқтаи назари (призмаи) якчанд равишҳои назариявии дар адабиёти иқтисодии ватанӣ мавҷудбуда баррасӣ кард: 1. Тавассути назарияи иқтисодии захираҳо; 2. Тавассути назарияи бартарии рақобат; 3. Тавассути назарияи инноватсионӣ. 4. Тавассути назарияи рушди устувор.

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки рушди соҳибкории истеҳсоли, ҳамчун институти асосӣ (ҳамчун ниҳоди калидӣ) дар низоми бозорӣ нишон медиҳад, ки ба он нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдорӣ хос аст, яъне аз шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ

дар шаклҳои корхонаҳои миёна, калон ва муштарак, корхонаҳои хурд ва соҳибкории инфиродӣ вобаста аст.

Аз ҷониби муаллиф ба маврид қайд карда шудааст, ки айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҶДММ шакли аз ҳама бештар истифодашавандаи ташкилию ҳуқуқии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ буда, дар сохтори истеҳсоли маҳсулоти саноатии кишвар нақши муҳимро мебозад. Таҳлили маълумоти омории дар ҷадвали 1 овардашуда нишон медиҳад, ки дар сохтори истеҳсоли аксари маҳсулоти муҳими саноатии кишвар, ҳиссаи ҶДММ бениҳоят назаррас буда, истеҳсолкунандагони асосии ин намуди маҳсулот ба ҳисоб мераванд. Аз ҷумла, дар истеҳсоли маҳсулоти муҳими саноати сабуки кишвар – истеҳсоли пахта ва молҳои аз он тайёршаванда, дар давраи солҳои 2022-2023, ҳиссаи ҶДММ ба ҳисоби миёна 85-88%-ро ташкил медиҳад. Инчунин, дар истеҳсоли нахи пахта дар корхонаҳои калон дар таносуб ба дигар шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ ҳиссаи ҶДММ назаррас буда, ҳиссаи корхонаҳои мазкур дар давраи таҳлилшаванда мутаносибан 80,7% ва 81%-ро ташкил намуда, дар арзиши умумии соли 2023 бошад, ҳиссаи ҶДММ 80,5%-ро ташкил медиҳад.

Дар боби сеюм “Асосҳои ташкилӣ-иқтисодии рушди афзалиятноки соҳибкории истеҳсолӣ дар соҳаи саноат” таҳлили рушди соҳибкорӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи саноатикунонии босуръат, афзалиятҳои соҳавии соҳибкории истеҳсолӣ ва масъалаҳои саноатикунонии босуръат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, дар мисоли саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон субъектҳо ва шаклҳои соҳибкории истеҳсолӣ дар заминаи сиёсати интегралӣ ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда дар кишвар баррасӣ карда шуданд.

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки мақсади асосии саноатикунонии босуръати кишвар – ин таъсиси саноати миллии рушдбандаи рақобатпазир ва дар ин замина таъмин намудани рушди иқтисод ва некуаҳволии мардуми кишвар ба сатҳи дараҷаи сифатан баландтар мебошад. Амалишавии чорабиниҳои стратегияҳо ва барномаҳои қабулшудаи давлатӣ имкон дод, ки дар рушди саноати кишвар дар солҳои 2018-2023 (соли 2018 ҳамчун соли появӣ - соли эълони саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи рушди иқтисоди миллӣ) муваффақиятҳои муайян ба даст ояд.

Аз ҷониби муаллиф дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, дар асоси таҳлили муфассали амалиёти содиротию воридотии корхонаҳои саноати сабук хулосабарорӣ карда шудааст, ки вобаста ба имкониятҳои иқтисодӣ ва сатҳи даромаднокии аҳоли, дастгирии соҳибкории хурд дар айни замон мувофиқи мақсад буда, дастгирии он асосан ба бозори дохилӣ (воридотивазкунӣ), корхонаҳои калон ба содирот (ба содирот нигаронидашуда) равона карда шуда, корхонаҳои миёна бошад, самараноктар фаъолияти худро дар шароити татбиқи сиёсати интегралӣ стратегияи савдои хоричӣ ба роҳ мондаанд.

Инчунин, дар диссертатсия тезисе асоснок карда мешавад, ки маҳз корхонаҳои миёна бояд дар сиёсати интегралӣ ба содирот нигаронидашуда ва ивазкунандаи воридот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайвандгари муҳим гарданд. Ин намуди соҳибкорӣ истеҳсоли дар истеҳсоли молҳое, ки қаблан ворид карда мешуданд, нақши калидӣ мебозад ва ба ин васила дефитсити/камбуди тиҷоратро коҳиш медиҳад ва иқтисоди миллиро тақвият мебахшад.

Ҳамзамон, қайд карда шудааст, ки корхонаҳои миёна аксар вақт аз корхонаҳои хурду калон нигоҳ карда, бисёртар ва зиёдтар омодаанд технологияҳои нав ва навовариҳоро қорӣ кунанд, ки ин рақобатпазирии маҳсулотро дар бозорҳои байналмилалӣ афзоиш медиҳанд. Бо шарофати/сабаби чандирии худ, корхонаҳои миёна метавонанд ба тағйирот дар тиҷорати байналмилалӣ тавассути таъсиси шарикӣ нав ва ворид шудан ба бозорҳои нав зудтар амал кунанд. Дар маҷмӯъ, маҳз ҳамин намуди соҳибкорӣ истеҳсоли имрӯз дар ҷумҳурӣ ба дастгирии давлат ниёз дорад. Аз ин рӯ, барномаҳо ва ташаббусҳои давлатӣ ҳамчун механизми индикативӣ танзими фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ бояд, дар дастгирии корхонаҳои миёна тавассути дастрасӣ ба маблағгузорӣ, омӯзиш ва кор дар бозорҳои байналмилалӣ нақши муҳим дошта бошанд.

Дар боби чорум “Вазъи кунунӣ ва мушкилоти рушди соҳибкорӣ истеҳсоли дар комплекси агросаноати Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳлили вазъи рушди шаклҳои ҳамгирошудаи соҳибкорӣ истеҳсоли дар комплекси агросаноати Тоҷикистон гузаронида шуда, хусусиятҳои ташаккул ва фаъолияти соҳибкорӣ аграрӣ дар кишвар муайян карда шуданд.

Аз ҷониби муаллиф таҳлил гузаронида шуда, дуруст хулосабарорӣ карда шудааст, ки барои ноил шудан ба фаъолияти устувор ва самараноки соҳибкорӣ истеҳсоли дар бахши аграрӣ иқтисоди милли, шаклҳои нави ҳамгирошудаи хоҷагидорӣ, дар шакли пойгоҳҳои мошинӣ-тракторӣ ва корхонаҳои таъминкунандаи захираҳои ҳама шаклҳои моликият заруранд, ки фаъолияти онҳо бояд ба таъмини талаботи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар субъектҳои истеҳсолоти кишоварзӣ дар хизматрасонии техникӣ ва таъмини муттасилии пешбурди кишоварзӣ равона карда шавад.

Ҳамзамон, қайди муаллиф қобили қабул шуморида мешавад, ки соҳибкорӣ истеҳсоли дар истеҳсолоти аграрӣ метавонад дар се шарт асосӣ босубот рушд кунад: 1) ташаккули низоми омода намудани кадрҳои агробизнес, ки қисми ҷудонашавандаи сиёсати давлати ҷавон ва мустақиламон мебошад; 2) ҳалли самараноки масъалаи ташаккули бозори замин, чунки аз як тараф, соҳибкорӣ аз ҳалли масъалаи замин вобастагии калон дорад ва аз тарафи дигар, рушди бозори заминро ҳавасманд мекунад; 3) муносибати комплексӣ ба рушди соҳибкорӣ истеҳсоли кишоварзӣ ва ғайрикишоварзӣ, ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ байни корхонаҳои кишоварзӣ ва корхонаҳои коркард дар самти кластеризатсия ва инноватсия.

Муаллиф дар ин боб дуруст қайд менамояд, ки ҳама шаклҳои ташкилию ҳуқуқии истеҳсолоти кишоварзӣ, аз қабili хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), хоҷагиҳои шахсии ёрирасон, кооперативҳои кишоварзӣ, агроширкатҳо, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, корхонаҳои иҷора ва муштарак ва ғайра дар шароити бозор метавонанд ҳамчун шаклҳои соҳибкории истеҳсолӣ дар бахши аграрии иқтисоди миллӣ баррасӣ карда шаванд, аммо афзалиятҳои рушди онҳо бояд, пеш аз ҳама ҳалли ҳадафҳои стратегии рушди кишвар ва дуввум истеҳсоли инноватсионӣ бошанд.

Дар боби панҷум “Афзалиятҳои стратегии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, бо дарназардошти захираҳои омили кишвар, масъалаҳои кластеризатсия ҳамчун модели ташкилии рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди миллӣ, мушкilotи рақамисозии истеҳсолот ҳамчун омили таъмини бартарии рақобатии соҳибкории истеҳсолӣ ва зарурати сармоягузорӣ ба иқтисодиёти “сабз” ҳамчун афзалияти стратегии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди миллӣ баррасӣ карда шудааст.

Дар ин боб аз ҷониби муаллиф ба маврид қайд карда шудааст, ки равиши кластерӣ ба самти рушди соҳибкории истеҳсолӣ, метавонад самаранокӣ ва рақобатпазирии ширкатҳоро ба таври назаррас афзоиш дода, ба муҳити инноватсионӣ ва динамикии тиҷорат мусоидат кунад. Аммо, татбиқи бомуваффақияти ин равиш иштироки фаъолонаи ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла тиҷорат, мақомоти давлатӣ ва муассисаҳои таълимиро талаб мекунад. Дар мавриди шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон кластерикунонӣ ҳамчун шакли ҳамгирой самти калидии баланд бардоштани самаранокии комплекси агросаноатии (КАС) кишвар ва рушди саноатии минтақаҳо кишвар мебошад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ нишон дода шудааст, ки гарчанде “Стратегияи миллии рушди истеҳсол, коркарди пахта ва саноати бофандагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2024-2040” нуқтаҳои ҳудудии рушди кластерҳоро дар ҷумҳурӣ муайян мекунад, аммо аз нуқтаи назари рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар маҷмӯъ дар ҷумҳурӣ, иқтисодии рушди онро дар ин самт, дар дигар 10 ноҳияи калоне, ки дар онҳо кишти пахта амалӣ карда мешавад, низ бояд қайд кард: дар вилояти Суғд – ноҳияи Мастчоҳ; дар вилояти Хатлон – шаҳру ноҳияҳои Бохтар, Левакент, Панҷ, Данғара, Хуросон, Абдурахмони Ҷомӣ, Ёвон, Кушониён ва Вахш.

Ба андешаи муаллиф, рақамикунонӣ афзалияти асосии рушди соҳибкории истеҳсолӣ мегардад, зеро он самаранокӣ, чандирӣ ва рақобатпазирии ширкатҳоро ба таври назаррас афзоиш медиҳад.

Аз ҷониби муаллиф, дар таҳқиқоти илмӣ шаш афзалияти асосӣ ҷудо карда шудааст, ки афзалиятҳои рақамикунониро барои соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад. Пеш аз ҳама ин, тавассути рақамикунонӣ ва электрониномаи ҷараёни амалиёт, босамаргардонии фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ; дуюм - ташаккули фабрикаҳои ҳушманд ва индустрияи/саноати 4.0; сеюм - ин оптимизатсияи

занҷираи таъминот тавассути рақамикунонӣ, ки ба беҳтар кардани идоракунии занҷираи таъминот тавассути платформаҳои рақамӣ, пайгирии ҳаракати молҳо ва банақшагирии автоматӣ мусоидат мекунад; чорум - афзоиш тавассути рақамикунонии сифати маҳсулот; панҷум - ноил шудан ба фардикунонӣ ва чандирии истехсолот ва ниҳоят шашум - таъмини амнияти киберӣ.

Дар хулосаи рисолаи илмӣ муқаррароти асосии таҳқиқот оварда шудааст ва пешниҳоди тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои назариявӣ амалии диссертатсия асоснок карда шудаанд.

7. Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб доир ба шаклгирии диссертатсия

Новобаста аз дастоварду муваффақиятҳо ва пешниҳодҳои ҳадафмандона диссертатсияи мазкур аз норасоӣҳо ва хатогиҳое, ки хусусияти ҷузъӣ доранд ҳолӣ нест ва камбудии ҷойдошта сифати баланди илмӣ диссертатсияро коста намегардонад. Ба инобат гирифтани онҳо барои таҳқиқотҳои ояндаи диссертант самаранок арзёбӣ мегарданд:

1. Дар муқаддимаи диссертатсия дар қисмати дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ хуб мешуд унвонҷӯ аввал таҳқиқоти олимони машҳури ҷаҳон, на танҳо дар садаи XX, балки дигар олимоне ки аз ин пеш ин масъаларо баррасӣ намудаанд оварда мешуд, инчунин таҳқиқгарони тоҷикро мувофиқи алифбо ҷойгир менамуданд, гарчанде дар аввал унвонҷӯ ин қоида роиё намудааст, аммо баъдан мушоҳида мегардад, ки ҳам дар қисмати аввал рӯйхати олимони ва ҳам дар қисмати дуюми он ҷобачокунӣ мувофиқи қоида нест. Бояд қайд намоям, ки хуб мешуд ному насаби профессор Низимова Т.Д. ҳам ворид карда шавад, чунки доир ба фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории истехсолӣ мақолаҳо таълиф карда шудааст;

2. Дар масъалаи паст кардани рафтори девиантии соҳибкорӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ, ба ақидаи мо, пеш аз ҳама ба масъалаи тайёр кардани кадрҳои ба шароити бозории созгор аҳамият бояд дод;

3. Дар нуқтаи 6-уми навгонии диссертатсия аз ҷониби муаллиф вижагиҳои соҳибкории истехсолии кишоварзӣ ошкор ва асоснок карда шудаанд, аммо хубтар мешуд, ки ин масъала дар қаринаи (контексти) комплекси агросаноатӣ дида баромада мешуд, чунки ба самаранокӣ ниҳой расидан бояд хусусиятҳои КАС баррасӣ мегардид. Инро мо дар боби 4-уми диссертатсия “Вазъи кунунӣ ва мушкилоти рушди соҳибкории истехсолӣ дар комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, гарчанде дар комплекси агросаноатӣ номгӯ шуда бошад ҳам, аммо дар матни он танҳо бахши аграрӣ оварда шудааст, мебинем;

4. Дар боби 1., зербоби 1.1. “Соҳибкорӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ ва ҷойгоҳи он дар низоми муносибатҳои бозорӣ” унвонҷӯ таҳлили хуби илмӣ мафҳуми соҳибкориро анҷом додааст, аммо дар сах. 25

иктисоддони англис Алфред Маршалро “иктисодчии фаронсаӣ Анри Маршал навиштааст”, ки ин бояд ислоҳ карда шавад;

5. Дар зербоби 1.2. (сах.43-66), диссертант таҳлили илмӣ хуб кардааст, аммо дар сах. 55 дар расм 1.1. Таснифоти шаклҳои соҳибкорӣ аз рӯи меъёри таъиноти функционалию доираи фаъолият дар зерқисмати молиявӣ як катак ҳолӣ омадааст. Нофаҳмо, ин дуруст аст ё не;

6. Дар зербоби 1.3., сах. 68 унвончу менависад, ки соли 1991 дар саноати бофандагӣ танҳо 3 корхона фаъолият мекард, бояд қайд кард, ки ин корхонаҳо оид ба коркарди пахта буданд. Лекин комбинати шохистехсолкунандаи собиқ шаҳри Ленинобод, ҳоло Хучанд комбинати калонтарин дар Иттифоқи Шуравӣ буд ва дар солҳои аввали истиқлолият дар таркиби он чандин корхонаҳои нассочӣ ташкил карда шуда қисме аз онҳо Ҷавонӣ, Сатн ва ғайра фаъолият карда истодаанд;

7. Дар боби 2., зербоби 2.1. диссертант бисер хуб қайд мекунад, ки барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ бояд менечерони сатҳҳои гуногунро тарбия намуд ва асосан дар ҷумҳурӣ. Аммо бояд қайд намуд, ки таҷрибаи Хитой, Қазоқистон ва дигар ҷумҳуриҳои собиқ Шуравӣ нишон медиҳанд, ки аввал дар хориҷа тайёр кардани чунин кадрҳо ва баъдан дар дохили мамлакат ташкил намудани тайёркунии чунин кадрҳо мувофиқи мақсад аст. Барои ин пеш аз ҳама ҷавонро оид ба омӯختани забонҳои хориҷӣ талқин намудан мувофиқи мақсад аст. Таҷрибаи ДБССТ нишон медиҳад, ки онҳо ба омӯختани забонҳои хориҷӣ ҳоло корҳои зиёдро анҷом дода истодаанд ва ба натиҷаҳои хуб расида истодаанд;

8. Дар диссертатсия баъзе камбудииҳои техникӣ, яъне имлоӣ, услубӣ, мантикӣ ва стилистикӣ роҳ дода шудаанд, низ ба назар мерасанд, ки бояд таҷдиди назар карда шавад.

Таъкид кардан зарур аст, ки норасиҳои зикргардида хусусияти тавсиявӣ дошта, дараҷаи мусбии диссертатсияро паст намекунанд.

8. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Дар асоси таҳқиқ ва натиҷаҳои илмиву амалии қори диссертатсионӣ, муаллиф дар маҷмуъ 38 мақолаҳои илмӣ, аз онҳо 23 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонидааст, ки ҷавобгӯӣ ба талаботи муқарраргардида мебошад.

9. Мутабиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия

Диссертатсия ва автореферати он мазмуни асосии таҳқиқоти диссертатсиониро дар худ инъикос намудааст ва дар он наwgониҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод карда мешавад, баён гардидаанд.

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шудааст.

10. Хулосаи ҷамъбасти

Дар умум, диссертатсияи тақризшаванда дар мавзуи «Самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли дар иқтисоди муносири Тоҷикистон» аз рӯи натиҷаҳои илмӣ ва амалии худ ҷавобгӯи талаботи бандҳои 31 ва 33-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ гардидааст, таҳия карда шудааст. Бинобар ин арзанда аст, ки ба муаллифи кори диссертатсионии мазкур Субҳонзода Икром Субҳон дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунӣ тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ) дода шавад.

Тақриз дар маҷлиси кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва тасдиқ карда шудааст (протокол №12 аз 01.07.2025).

Натиҷаи овоздихӣ: тарафдор 12 нафар, зид - нест, бетараф - нест.

Раиси маҷлис:

мудир кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо
ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
н.и.и., дотсент

Давлатова Р.Қ.

Ташхисгар:

Профессори кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо
ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
д.и.и., профессор

Низамова Т.Д.

Котиби маҷлис:

н.и.и., ассистенти кафедраи
иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Мачидов Ф.Б.

«Имзои Р.Қ. Давлатова, Т.Д. Низамова
ва Ф.Б. Мачидовро тасдиқ мекунам»

Сардори РК ва КМ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

«03» «07» 2025

Шодихонзода Э.Ш.

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025 ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17
E-mail: info@mo.tnu.tj тел: (+992-37) 2-21-77-11